

UOT:80.

QƏRBİ AZƏRBAYCAN TOPONİMLƏRİ TARİXİ MƏNBƏLƏRDƏ

f.ü.f.d. İsmaylov Elçin
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
elcinmuradxanlı2@gmail.com

Xülasə: *Məqalədə Qərbi Azərbaycan toponimlərinin tarixi mənbələrdəki yeri öyrənilir. Toponimlər coğrafi yer adları olmaqla yanaşı, həmin ərazidə yaşamış xalqların tarixi, mədəniyyəti, dili və dünyagörüşü barədə zəngin məlumatlar təqdim edir. Məqalə Qərbi Azərbaycandakı toponimlərin, xüsusilə XIX əsrdən etibarən necə tədqiq olunduğunu və həmin dövrün mənbələrində bu coğrafi adların işlənməsinə dair araşdırmaları əhatə edir.*

Tarixi mənbələrdən, o cümlədən “İrəvan əyalətinin ətraflı siyahısı” və “İrəvan əyalətinin kameral təsviri” kimi əsərlərdən istifadə edərək, Qərbi Azərbaycandakı toponimlərin türkmənşəli olduğu və bu ərazilərdəki türk xalqlarının varlığını təsdiq edən məlumatlar təqdim olunur. Məqalə həmçinin toponimlər üzərində aparılan dəyişikliklərə diqqət çəkir və bu dəyişikliklərin ərazinin tarixi və mədəni irsini məqsədli şəkildə silməyə yönəldiyini göstərir.

Tədqiqatda Qərbi Azərbaycan toponimlərinin öyrənilməsinin yalnız coğrafi və tarixə aid məlumatların toplanmasından ibarət olmadığını, həm də bu adların ərazinin mədəni və etnik tarixini başa düşməyə kömək etdiyini vurğulanır.

Açar sözlər: Qərbi Azərbaycan, toponim, tarixi və mədəni irs, sosial struktur

Ключевые слова: Западный Азербайджан, топоним, историческое и культурное наследие, социальная структура

Keywords: Western Azerbaijan, toponym, historical and cultural heritage, social structure

Giriş

Toponimika dilçilik elminin mühüm və spesifik sahələrindən biri olmaqla dil tarixi, dialektologiya, etimologiya və leksikologiya kimi müxtəlif sahələrlə sıx bir əlaqəyə malikdir. Bu sahə yalnız dilin strukturu və inkişafı ilə bağlı deyil, eyni zamanda ərazinin coğrafi, mədəni və tarixi xüsusiyyətlərini də əks etdirir. Toponimik araşdırmalar dilin zamanla necə formalaşdığını, bölgələrin adlarının necə dəyişdiyini və bu adların insanların həyatında necə bir yer tutduğunu anlamağa imkan verir. Toponimika, eyni zamanda tarix, coğrafiya və etnoqrafiya kimi elmlərlə də sıx bağlıdır. Bu elm sahələri coğrafi adların yaranma səbəbləri və onların mənşəyi ilə bağlı dərin məlumatlar təqdim edir. Toponimika onomastika elm sahəsinin bir alt sahəsi olaraq, müxtəlif coğrafi adları – şəhər, kənd, çay, dağ, və s. – öyrənir və onların mənalarını, strukturlarını və əhəmiyyətlərini təhlil edir. Coğrafi adların mənşəyini, tələffüzünü, keçmişdəki tarixini və bu adların ərazilərin mədəniyyətindəki rolunu anlamaq üçün bu sahədəki araşdırmalar vacibdir. A.P.Neroznak mövzu ilə bağlı yazır: “Toponimika yer adlarını (toponimləri), yayılma sahəsini, inkişafını və zamanla dəyişməsinə araşdıran onomastikanın bir hissəsidir” [11, s.515]. Hər bir coğrafi adın öyrənilməsi bu adın öz kökünü, yaranma səbəbini və zamanla necə dəyişdiyini anlamağa kömək edir.

Toponimlər hər bir xalqın milli kimliyini və mənəvi sərvətini əks etdirən vacib elementlərdir. Bu sözlər həmçinin xalqın tarixini, əcdadları ilə bağlı əlaqələrini və qədim mədəniyyətini anlamaq üçün əvəzsiz bir vasitədir. Hər bir toponim bir millətin tarixindəki mühüm hadisələrin, mədəni əlaqələrin və təbii şəraitin izlərini daşıyır. Buna görə də, coğrafi adların öyrənilməsi xalqın mədəni irsinin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılması baxımından əhəmiyyətli bir sahədir.

Azərbaycan toponimləri həm coğrafi, həm də mədəni baxımdan son dərəcə zəngin və müxtəlifdir. Azərbaycan ərazisindəki toponimlərin tədqiqi həm bu coğrafi adların yaranma səbəbləri və mənşəyi ilə bağlı məlumatlar verir, həm də ərazinin təbii şəraitini, sosial strukturlarını və mədəni ənənələrini dərindən başa düşməyə imkan yaradır. Bu tədqiqatlar Azərbaycan xalqının tarixini daha dərindən dərk etməyə, milli kimliyin formalaşmasında toponimlərin rolunu başa düşməyə imkan verir. Bu sahədə aparılan tədqiqatlar Azərbaycan xalqının qədim tarixi və mədəni irsi ilə bağlı yeni kəşflərin əldə edilməsinə şərait yaradaraq bu irsin gələcək nəsillərə doğru şəkildə çatdırılmasına kömək edəcəkdir. Nəticədə toponimlərin öyrənilməsi, yalnız akademik məqsədlər üçün deyil, həm də milli kimliyin qorunması və inkişafı baxımından önəmli bir vəzifə olaraq qalır.

Süni şəkildə qədimliyini təsdiqləməyə çalışan və illərlə tarixi saxtalaşdırmağa cəhd edən ermənilər Azərbaycan xalqına qarşı daim düşmən mövqedə olmuş, milli toponimlərimizə qarşı qərəzli və manipulyativ yanaşmışlar. Qərbi Azərbaycanda türkmənşəli toponimlərin uzun müddət ərzində dəyişdirilməsi və erməniləşdirilməsi, həmçinin bu ərazilərdə azərbaycanlıların min illər boyu varlığını sübut edən tarixi faktların saxtalaşdırılması, həmin regionda yaşayan xalqın kimliyini təhrif etməyə yönəlmiş bir siyasətin nəticəsidir. Azərbaycanlıların min illər ərzində bu torpaqlarda yaşadıklarını sübuta yetirən toponimlər və digər mədəni izlər ermənilər tərəfindən məqsədyönlü şəkildə təhrif edilərək, o ərazilərdəki tarixə aid olan bütün dəlillər zəiflədilmiş və ya yox edilmişdir. Bu proseslər o qədər sistemli və planlı şəkildə icra edilib ki, bu gün Ermənistan ərazisindəki Azərbaycan toponimlərinin izi demək olar ki, tamamilə silinib. Coğrafi adların dəyişdirilməsi ilə yanaşı, əslində bu adlar vasitəsilə qorunan bir tarix və mədəniyyət də yox olub. Bu toponimlərin silinməsi sadəcə coğrafi adların dəyişdirilməsi deyil, həm də Azərbaycan xalqının həmin ərazilərdəki tarixi mövcudluğunun və orijinal mədəniyyətinin aradan qaldırılmasıdır. Həmin toponimlər Azərbaycan mədəniyyətinin, sosial həyatının və gündəlik fəaliyyətinin göstəriciləridir. Coğrafi adların dəyişdirilməsi və silinməsi bir xalqın varlığını, tarixini və mədəniyyətini silməyə yönəlmiş bir addımdır. Bu baxımdan, Ermənistanın ərazisindəki Azərbaycan toponimlərinin taleyi dünya toponimiyasının ən acınacaqlı və diqqətəlayiq nümunələrindən biridir.

Toponimlərə münasibət bir sıra mühüm məsələləri əhatə edir və bu məsələlərin böyük hissəsi məhz dövlətin müstəsna hüquq və vəzifələri çərçivəsində həyata keçirilir. Bu baxımdan, coğrafi adlarla bağlı qərarların qəbul edilməsi və onların idarə olunması əsasən dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir. Dövlətin toponimlərə münasibəti həm də bu adların xalqın mədəni irsi, tarixi kimliyi və milli mənəvi dəyərləri ilə necə əlaqələndirildiyini müəyyən edir.

Ermənistanın tarixi-coğrafi ərazisinin Qafqaz regionunun sərhədlərindən kənarda olması tarixi faktdır. Digər mühüm fakt isə ondan ibarətdir ki, Ermənistan dövlətinin yarandığı ərazi tarixi-coğrafi baxımdan Azərbaycan torpaqları üzərində yerləşir. Bu, xüsusilə müasir dövrün siyasi və coğrafi müstəvisində təkzibedilməz bir gerçəkdir. Azərbaycanın tarixi və coğrafi sahələrinin bir hissəsi olan bu ərazilər həm də Azərbaycanın etnogenezinin, mədəniyyətinin və dilinin formalaşdığı mühüm coğrafi regiondur [6, s.152].

Ermənistan ərazisindəki Azərbaycan toponimləri barədə qədim Roma və yunan mənbələri, eləcə də Sasani, ərəb və digər tarixi mənbələrdə məlumatlar mövcud olub. Daha mükəmməl və əhatəli məlumat verən mənbələr isə əsasən XVI əsrin sonlarından etibarən ortaya çıxmışdır. Bu dövrə aid mənbələr ərazidəki yaşayış məskənlərinin qeydə alınmasında daha sistemli və detallı yanaşmaları əks etdirir. "Osmanlı imperiyası 1578-1590-cı və 1723-1727-ci illərdə Səfəvi dövləti ilə apardığı müharibələr zamanı əldə etdiyi qələbədən sonra Səfəvilərə aid Çuxursəəd bəylərbəyliyi fəsil məqsədilə tədbirlər həyata keçirilib, 1590 və 1728-ci illərdə müfəssəl və icmal dəftərlər tərtib edilib. Bu dəftərlərdə Çuxursəəd

bəylərbəyliyi Rəvan (İrəvan) adı ilə qeydə alınıb. Bu mənbələr İrəvanın toponimiyası haqqında da ətraflı məlumat verir” [8, s.750].

Qərbi Azərbaycan toponimlərinin öyrənilməsi həm nəzəri, həm də praktik baxımdan xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu coğrafi adlar həm də müxtəlif türk tayfalarının adlarını (məsələn, quqark, gorus, sak, aynın, qıpçaq, qaraqoyunlu, şirak, peçenek, axta, kəvər və s.) da özündə yaşadır. Tədqiqatlar nəticəsində bu ərazinin toponimlərinin yalnız yerli tarixlə deyil, həm də türk dillərinin zəngin irsi ilə sıx əlaqəli olduğu üzə çıxır. Həmçinin, bu toponimlər arasında qədim türk dilinə aid sözlər də geniş yer tutur. Ən əsası isə indiki Ermənistan ərazisindəki toponimlərin tədqiqi aydın şəkildə sübut edir ki, indi Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycan, Azərbaycanın tarixi torpaqları olmaqla yanaşı, Azərbaycan türklərinin tarixi etnik torpaqları, Ata yurdudur” [1, s. 10].

Qərbi Azərbaycan toponimlərinin tədqiqi sistemli şəkildə XIX əsrdən etibarən başlanmışdır. Tarixi mənbələr və araşdırmalar göstərir ki, indiki Ermənistan ərazisində XIX əsrin əvvəllərinə qədər qeydə alınan toponimlərin böyük əksəriyyəti türkmənşəlidir. Bu toponimlər regionun coğrafi və mədəni tarixini əks etdirir, həmçinin bu ərazilərdə yaşamış türk xalqlarının, xüsusilə oğuz türklərinin varlığını təsdiq edir. 1590-cı ildə hazırlanan “İrəvan əyalətinin ətraflı siyahısı” və 1728-ci ildə tərtib olunan “İrəvan əyalətinin qısa qeydləri”ndə [4, s. 22-183] Qərbi Azərbaycanın türkmənşəli coğrafi adları geniş və dəqiq şəkildə təsvir olunmuşdur. İrəvan ərazisindəki toponimik vəziyyəti sənədləşdirən yeni bir mənbə İ. Şopenin 1829-cu ilin aprelindən 1832-ci ilin mayına qədər tərtib etdiyi “İrəvan əyalətinin kameral təsviri” əsəridir. Bu əsər regionun coğrafi və etnik strukturunu əks etdirən qiymətli məlumatlar təqdim edərək, İrəvan ərazisindəki toponimlərin qeydə alınmasında mühüm rol oynamışdır. Tərtib olunan mənbədən məlum olur ki, İrəvan əyalətinin İrəvan şəhəri və 15 mahalında 9196 müsəlman ailəsi və ümumilikdə 49875 nəfər müsəlman qeydə alınmışdır. İ.Şopen əyalətdəki erməniləri yerli və gəlmə olaraq iki yerə ayırmış, gəlmələri isə İran və Türkiyədən olanlar arasında iki qrupa bölmüşdür. Bu məlumatlardan görünür ki, Rusiya işğalına qədər İrəvan əyalətində ümumilikdə 69948 nəfər yaşamış, bunların 71,30%-i türklər, 28,70%-i isə ermənilər təşkil etmişdir [14, s.635-636].

e.ə. I əsrdə Ön Asiyada güclü bir dövlət olaraq tanınan Urartu ilə bağlı tapılan daş kitabələr həmin dövrün coğrafi və etnik strukturuna dair mühüm məlumatlar verir. Bu kitabələrdə Qərbi Azərbaycan ərazisində yerləşən və türkmənşəli hesab edilən Eriaxi, Qelakuni və Urtexuni kimi toponimlərin adı çəkilir [Машадиев, s. 329]. Bu toponimlər həmin dövrdə bu ərazilərdə yaşamış türk xalqının dil və mədəniyyətinə dair əhəmiyyətli izlər buraxır. Həmçinin, bu türkmənşəli toponimlərin varlığı regionda türklərin qədim dövrlərdən bəri mövcudluğunun və təsirinin bir göstəricisi kimi qiymətləndirilə bilər. Tapılan bu kitabələr tarixi reallıqları və etnik-mədəni əlaqələri daha yaxşı başa düşmək üçün dəyərli bir mənbə təşkil edir.

Z.Qorqodyanın 1932-ci ildə İrəvanda ermənicə nəşr olunmuş “1831-1931-ci illərdə Sovet Ermənistanının əhalisi” adlı tarixi mənbədə göstərilən 2310 yaşayış məntəqəsinin təxminən iki mini türkmənşəli toponimdir [5, s.92]. Bundan əlavə, Simeon İrəvanlının “Cambr” (XVIII əsr), “Ermənistan və ətraf vilayətlərin toponimlər lüğəti” [3, s.1991] və digər erməni dilində çap olunmuş əsərlərdə yer alan türkmənşəli toponimlər həmin dövrlərdə bu ərazilərdə türk xalqlarının varlığını və təsirini açıq şəkildə göstərir. Bu toponimlər regionun etnik və coğrafi strukturunu əks etdirərək, tarixi reallıqların düzgün başa düşülməsinə kömək edir. Əslində bu toponimlərin araşdırılması tarixi və mədəniyyətin obyektiv şəkildə qiymətləndirilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir, çünki onlar bu torpaqlarda türk mədəniyyətinin və dilinin izlərini aydın şəkildə nümayiş etdirir.

XIX əsrin 50-ci illərində rus dilində çap olunmuş İ. Şopenin “Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской Империи” [14, s. 640] əsəri Qərbi Azərbaycanın toponimikasının öyrənilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir mənbədir. D.D. Paqirevin “Алфавитный указатель к пятиверстной карте Кавказского края” [13, s.230] əsəri də Qərbi Azərbaycan toponimləri ilə bağlı tədqiqatlar üçün qiymətli bir mənbədir. Bu əsər Qafqaz bölgəsinin xəritəsi ilə əlaqədar olaraq, bölgənin müxtəlif coğrafi obyektləri və onların adlarının yerləşməsinə sistemləşdirir. Paqirevin əsərindəki toponimik məlumatlar həmin dövrün coğrafi reallıqlarını və Azərbaycanla bağlı olan yer adlarını öyrənmək baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

G.Abihinin “Геология армянского нагорья” [9, s.100] əsəri bölgənin geoloji quruluşunu və təbiətini tədqiq etməklə yanaşı, həmin ərazidəki coğrafi adların necə formalaşdığı və ərazilərin tarixi keçmişini əks etdirən toponimləri də işıqlandırır.

E.Q.Veydenbaumun “Путеводитель по Кавказу” (E.Q. Veydenbaum, *Путеводитель по Кавказу*, Tiflis, 1888), S.Anisimovun “Путеводитель по Кавказу Кавказский край” [10, s.376] və digər səyyahların əsərləri də Qərbi Azərbaycanın toponimikasının öyrənilməsində mühüm tarixi mənbələrdir. Bu səyyahlar həmin dövrün coğrafiyasını və etnoqrafiyasını təsvir edərkən, bölgədəki coğrafi adların etimologiyasını, onların tarixi inkişafını və yerli əhalinin həyat tərzini də qeyd etmişlər. Dövrün digər bir mənbəsi Rusiya İmperiyasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən nəşr olunan bir araşdırma da bu fikri təsdiqləyir. Nəşrdə bildirilir ki, İrəvan əyaləti Rusiya imperiyasına qatıldıqda ərazi Qırxbulaq, Dərəçiçək, Kerpibasar, Abaran, Sərdarabad, Talın və Saatlı mahalı ilə yanaşı, Qərnibasar, Vedibasarı, Şəhur, Sürməli və Dərəkənd Parçenis ilə mahal və ya dairələrə bölünürdü. Bu coğrafi adlar Azərbaycan mənşəlidir. 1831-ci ildə əyalətin əhalisi 22336 ailə və ya 65300 nəfər kişi cinsindən ibarət olmuş, onların 29690 nəfəri digər müsəlmanlarla birlikdə tatarlar, yəni azərbaycanlılar təşkil edirdi. Köhnə erməni əhalisi isə cəmi 10350 nəfər idi [12, s 270-271].

Ə.Rüstəmli Zəngəzur bölgəsinə aid olan Qafan, Gorus və Sisyan rayonlarının toponimlərini dərinlən tədqiq etmiş və 1990-cı ildə “Ermənistan SSR Qafan, Gorus və Sisyan rayonlarının ərazisindəki Azərbaycan mənşəli coğrafi adlar” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını uğurla müdafiə etmişdir. Bu tədqiqat həmin ərazilərdəki toponimlərin tarixi və mənşəyini aydınlaşdırmağa yönəlmişdir. Dissertasiya nəticələrinə əsaslanaraq, müəllif “Qədim Oğuz yurdu Zəngəzurun türk mənşəli yer adları” adlı elmi əsərini nəşr etdirmiş və bu sahəyə mühüm bir töhfə vermişdir. Əsər Zəngəzurun coğrafi adlarının türkmənşəli olduğunu sübuta yetirərək, bu bölgədəki Azərbaycan mədəniyyətinin və tarixi irsinin qorunmasına dair mühüm elmi və praktiki məlumatlar təqdim etmişdir. Bu tədqiqat, eyni zamanda ermənilərin bu ərazilərdəki tarixi və mədəni irsi təhrif etmə cəhdlərinə qarşı mübarizənin əhəmiyyətini vurğulamışdır [7].

Görkəmli coğrafiyaçı və akademik B.Budaqovun fəaliyyətində Qərbi Azərbaycanın coğrafi adlarının araşdırılması önəmli bir yer tutur. Bu mövzuda o, “Elim, obam mənim” və “Çobankərə eli” kimi qiymətli əsərlər yazmışdır. Akademik Budaqovun “Türk uluslarının yer yaddaşı” adlı kitabında yer alan bölmələrdən biri “Ermənistanın türk mənşəli toponimləri” [2] adlanır və burada Ermənistanın türkmənşəli coğrafi adları barədə geniş məlumat verilir. Həmçinin, akademik Budaqov professor Q.Qeybullayev ilə birlikdə “Ermənistanda Azərbaycan mənşəli coğrafi adların izahlı lüğəti” əsərini yazmışdır. Bu əsər Azərbaycan coğrafi adlarının öyrənilməsi sahəsində, xüsusilə Qərbi Azərbaycanın türkmənşəli coğrafi adlarının araşdırılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İ. Bayramovun “Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri” adlı kitabında indiki Ermənistan ərazisindəki türkmənşəli toponimlər ilk dəfə tarixi-lingvistik müstəvidə geniş şəkildə tədqiq edilir [1]. Araşdırma nəticəsində ermənilər tərəfindən tarixi gerçəkləri

gizlətmək məqsədilə coğrafi adlarda edilən dəyişikliklər aşkar edilmiş, mövcud mənbələrə əsaslanaraq bu adların ilkin şəkilləri bərpa edilmiş, hər bir coğrafi adın yerləşdiyi ərazi dəqiq şəkildə müəyyənləşdirilmiş və coğrafi mövqeyi təyin edilmişdir. Bu dəyişikliklərin bölgənin tarixi və mədəni irsini məqsədli şəkildə təhrif etmək üçün həyata keçirildiyi aşkar olunmuşdur.

Adları dəyişdirilən bu yerlərin bir neçəsinin köhnə və yeni adlarını cədvəldə əks etdirməyə çalışdıq. Cədvəldə hər bir yerin əvvəlki adı ilə yanaşı, dəyişdirilən adı, bağlı olduğu inzibati ərazi və bu dəyişikliklərin təsdiqləndiyi tarix də qeyd edilmişdir. Bu məlumatlar ərazinin tarixi və coğrafi şəraitini daha yaxşı başa düşmək üçün vacibdir və yer adlarının dəyişdirilməsi ilə bağlı ortaya çıxan suallara aydınlıq gətirməyə yönəlmişdir. Cədvəlin hazırlanmasında məqsəd bu dəyişiklikləri daha şəffaf şəkildə təqdim etmək və həmçinin əlaqədar şəxslərin diqqətinə çatdırmaqdır.

Nəticə

Toponimlər hər bir xalqın milli kimliyini və mənəvi sərvətini əks etdirən vacib elementlərdir. Toponimlər bir ərazidə yaşamış xalqların tarixi, mədəniyyəti, dili, adət-ənənələri və dünyagörüşləri haqqında əvəzsiz məlumatlar təqdim edən dəyərli mənbələrdir. Toponimlərin öyrənilməsi bir tərəfdən ərazinin coğrafi və təbii xüsusiyyətlərini başa düşməyə, digər tərəfdən isə həmin ərazidə formalaşan xalqların və mədəniyyətlərin tarixini anlamağa imkan yaradır.

Məqalədə müxtəlif tarixi dövrlərə aid olan mənbələrə əsaslanaraq, Qərbi Azərbaycan toponimlərinin dəyişdirilməsinin məqsədli şəkildə həyata keçirildiyini ortaya qoymuşdur. Qərbi Azərbaycan toponimlərinin tədqiqi uzun illər ərzində bu ərazidəki tarixi, coğrafi və mədəni reallıqları işıqlandırmaq məqsədilə müxtəlif dövrlərdə aparılmış tədqiqatların nəticəsi olaraq böyük əhəmiyyət kəsb edir. XIX əsrin əvvəllərindən etibarən aparılmış bu araşdırmalar coğrafi adların türkmənşəli olduğunu və bu adların ərazidəki türk xalqlarının, xüsusilə oğuz türklərinin varlığını sübut edən mühüm faktlar təqdim etdiyini göstərmişdir.

Bu tədqiqatlar, eyni zamanda regionun tarixi və mədəni irsinin düzgün qiymətləndirilməsi üçün zəngin məlumatlar təqdim edir və ermənilərin təhrif cəhdlərinə qarşı mübarizənin vacibliyini vurğulayır. Bu sahədəki araşdırmaların davam etdirilməsi yalnız tarixi və mədəni irsi qorumağa deyil, həm də bölgənin etnik və coğrafi strukturu haqqında düzgün məlumatların əldə edilməsinə kömək edir.

Ədəbiyyat

1. Bayramov, İ. Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri. Bakı: Elm, 2002. 346 s.
2. Budaqov, B.Ə. Türk uluslarının yer yaddaşı, Bakı, "Elm", 1994, 272 s.
3. Hakopyan, T.X., Məlik Baxşyan St.T., Barseğyan O.X. Ermənistan və ətraf vilayətlərin toponimlər lüğəti, I c., AD, İrəvan, "İrəvan Universiteti", 1986, 991 s.
4. İrəvan əyalətinin icmal dəftəri (araşdırma, tərcümə, qeyd və əlavələrin müəllifləri: Z.Bünyatov və H.Məmmədov (Qaramanlı), Bakı, "Elm", 1996, 184 s.
5. Qorqodyan, Z. 1831-1931-ci illərdə Sovet Ermənistanının əhalisi, İrəvan, "Melkonyan fond", 1932, 188 s.
6. Piriye, V. *Azərbaycanın tarixi-siyasi coğrafiyası*, Araz nəşriyyatı, Bakı 2002, 152 s.
7. Rüstəmli, Ə. Qədim Oğuz yurdu Zəngəzurun türk mənşəli yer-yurd adları (toponimiyası), Bakı, "İşıq", 1998, 172 səh.
8. Şükürov, K. Ermənistandakı Azərbaycan Toponimlərinə Dair Dövlət Siyasəti Və Nəticələri. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2013. s.747-768.
9. Абих, Г. Геология армянского нагорья (западная часть), Пятигорск, Типография А.М. Мануйлова, 1899, 202 с.
10. Анисимов, С. Путеводитель по Кавказу Кавказский край, М., "Мосполиграф", 1924, 376 с.

11. Нерознак, А. П. Топонимия. Лингв. энциклические слов. гл. ред. Б.Н.Ярчева. Москва, 1990,
12. Обозрение российских владений за Кавказом, в 4-х частях, гр. IV, Санкт-Петербург 1836, с 270-271.
13. Пагирев, Д.Д. Алфавитный указатель к пятиверстной карт Кавказского края, Тифлис, Типография К.П.Казловского, 1913, 530 с.
14. Шопен, И. "Исторический памятник состояния Армянской области в эпохидной смоле ее соединения к Российской" Империи, Императорская Академия Наук, Санкт-Петербург 1 852, с. 635-636.

ТОПОНИМЫ ЗАПАДНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА В ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКАХ

Исмаилов Эльчин
Резюме

В статье исследуется место топонимов Западного Азербайджана в исторических источниках. Топонимы, будучи географическими названиями, одновременно содержат богатую информацию об истории, культуре, языке и мировоззрении народов, населявших данную территорию. Работа охватывает исследования топонимов Западного Азербайджана, в особенности начиная с XIX века, и анализирует использование этих географических названий в источниках того времени.

На основе исторических документов, в том числе таких произведений, как «Подробная ведомость Иреванского уезда» и «Камеральное описание Иреванского уезда», приводятся данные, подтверждающие тюркское происхождение топонимов и наличие тюркских народов на этих территориях. Также в статье акцентируется внимание на изменениях в топонимах, указывая на то, что эти изменения были направлены на сознательное стирание исторического и культурного наследия региона.

Исследование подчёркивает, что изучение топонимов Западного Азербайджана не ограничивается лишь сбором географической и исторической информации, но и способствует пониманию культурной и этнической истории этих земель.

TOPONYMS OF WESTERN AZERBAIJAN IN HISTORICAL SOURCES

Ismayilov Elchin
Summary

The article examines the place of toponyms of Western Azerbaijan in historical sources. In addition to being geographical names, toponyms provide rich information about the history, culture, language, and worldview of the peoples who lived in those areas. The article explores how the toponyms of Western Azerbaijan have been studied, especially since the 19th century, and investigates the use of these geographical names in the sources of that period.

Using historical sources such as "The Detailed Register of the Iravan Province" and "The Cameral Description of the Iravan Province", the article presents evidence that the toponyms in Western Azerbaijan are of Turkic origin and confirm the presence of Turkic peoples in these territories. The study also draws attention to the changes made to these toponyms and shows that these alterations were aimed at deliberately erasing the historical and cultural heritage of the region.

The research emphasizes that the study of Western Azerbaijan's toponyms is not limited to the collection of geographical and historical data but also helps in understanding the cultural and ethnic history of the area.

Rəyçi: prof. Məhərrə Hüseynova

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu 04 aprel 2025-ci il tarixli iclasın 02 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 10 aprel 2025-ci il